

Dužan k'o Grčka

Damir Grubiša

Ekonomska kriza i porast međunarodnog zaduženja Hrvatske na vrtoglavih 45 milijarda eura evocirali su jednu popularnu uzrečicu koja se usjekla u memoriju prošlih generacija: *dužan k'o Grčka*. U suvremeni politički rječnik vratila se usporedba "dužan k'o Grčka" da bi označila, *per analogiam*, katastrofalno stanje hrvatskih javnih financija. Izgleda da se u novijoj povijesti ovih krajeva ta uzrečica periodično vraća u uporabu. Krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća intenzivno je rabljena u slučaju visoke zaduženosti Jugoslavije, kada se vanjski dug popeo na 17 milijarda dolara. Odakle i otkada potječe usporedba visoke zaduženosti zemlje s Grčkom? Je li ona prisposodiva s modernom poviješću Grčke ili ima dublje korijene?

U grčkome slučaju ta se fraza počela rabiti 1893. godine, koja je ušla u povijest po glasovitom priznanju predsjednika grčke vlade Harilaosa Trikupisa u grčkome parlamentu: "Nažalost, bankrotirali smo!" (*Dystyhos, eptohefsamen!*). Grčki bankrot bio je rezultat stjecaja triju čimbenika.

Prvo, riječ je o uhodanom modelu zaduživanja od početka borbe za neovisnost zemlje. Tijekom rata za neovisnost 1821-1827. europske su sile pomagale grčke ustanike protiv osmanske vlasti, ali su to debelo naplatile financirajući privremenu grčku vladu kreditima s enormno visokim kamatama. Tako je privremena vlada, kada je okončan rat za neovisnost 1827, proglasila faktički stečaj i nesposobnost da vraća međunarodne dugove koji su iskorišteni za naoružanje i vođenje rata. Tome je pridonijelo i neispunjeno obećanje grčke dijaspore da će uložiti veliki kapital u oslobođenu Grčku, ali je, vidjevši tko dolazi na vlast u zemlji, ostala samo na verbalnim obećanjima (uostalom, kao i u slučaju velikih obećanja hrvatske dijaspore početkom Domovinskog rata). Bogate grčke naseobine u kozmopolit-skome kasnoosmanskom Levantu, u Istanbulu, koji je dijas-

pora uvijek nazivala Konstantinopoljem, Aleksandriji, Smirni, zahvaljujući osmanskoj politici *mileta*, lokalne etničke i vjerske autonomije, osjećale su se kulturno i civilizacijski superiorne u odnosu prema zemlju svoga podrijetla koju su samilosno nazivale *Psorokòsten* – prosjakinja Kostantina, a sebe su smatrale izravnim nasljednicima sjaja i moći Bizanta. Drugi čimbenik bio je pad cijena suhog grožđa na svjetskom tržištu, što je tada bio glavni izvozni proizvod neovisne Grčke (renesansa helenske kulture maslinovog ulja i njegov izvoz kasnijeg su datuma, te počinju nakon Prvog svjetskog rata). Treći je čimbenik neracionalno trošenje novca u "kapitalne nacionalne investicije", među kojima je prednjačio Korintski kanal. Troškovi Korinskog kanala uvelike su premašili prvobitni financijski plan. Na kraju se odustalo od ambicioznog plana izgradnje kanala po uzoru na Sueški kanal u Egiptu i pribjegli uporabi starih Neronovih projekata za prokop Korinskog tjesnaca. Iako su troškovi bili relativno niski – iskopavanje Korinskog kanala koštalo je manje nego što će stajati izgradnja Pelješkog mosta, i to zato što je većina radova obavljena bez uporabe mehanizacije, koristila se uglavnom zatvorenička radna snaga, to jest ratni zarobljenici, i vojska, a nije bilo ni troškova otkupa terena, jer je kralj jednostavnim ukazom nacionalizirao svo zemljište na trasi Korinskog kanala – grčka vlada na čelu s premijerom Trikupisom nije više mogla otplaćivati anuitete, pa je uprava kanala prešla u ruke konzorcija stranih banaka. Bio je to epilog spirale zaduživanja koje je nazvano "modernizacijskim zaduživanjem". S jedne strane, grčka je vlada htjela u prestižnom ratu s vlastitom dijasporom pokazati da se zemlja razvija i time privući kapital i naklonost dijaspore. S druge strane, htjela je ostvariti nacionalističku ideju nazvanu "*Megali idea*" – Velika ideja o stvaranju Velike Grčke s Konstantinopoljem kao glavnim gradom. Stoga se već između 1879. i

Damir Grubiša, izvanredni profesor europske i komparativne politike na Fakultetu političkih znanosti. E-pošta: dgrubisa@fpzg.hr

1893. Grčka zaduživala brzim ritmom – sklopila je sporazum o čak devet međunarodnih kredita, što znači da je vlada ulazila u novi dug svakih osamnaest mjeseci, što je još uvijek sporiji ritam od zaduživanja Hrvatske za ministriranje Ivana Šukera i vlade pod vodstvom HDZ-a.

Megali idea imala je visoku cijenu: ona je značila modernizaciju prometne (i gospodarske) infrastrukture zemlje, ali i velike troškove za naoružanje radi nastavljanja ratova za oslobađanje grčkih povijesnih teritorija koji su još bili pod osmanskom vlašću. Grčki su nacionalisti, nezadovoljni što su im zemlje zapadne Europe nametnule kralja iz bavarske dinastije, htjeli problem riješiti onim putem koji se uvijek pokaže lošim – nastavkom rata. Pokrenut je novi rat protiv Turske, koji je neslavno završio porazom Grčke 1897. Umjesto da profitira od tog rata i eventualnog oslobađanja grčkih teritorija, što bi ojačalo prestiž grčke nacionalističke stranke u zemlji, konačno skršilo suzdržanost grčke dijas-pore te odobrovoljilo europske vjerovnike, Grčka je morala pristati na mir s Turskom što su ga nametnule Austrija, Francuska, Njemačka, Engleska, Italija i Rusija, uplašene da bi eventualni totalni vojni slom Grčke u nepovrat odnio i servisiranje njihovih bankovnih kredita, ali i prestiž zapadne civilizacije i ugled zapadnih sila. Tako je Grčka morala pristati na dodatne izdatke – ratnu odštetu Turskoj od 95 milijuna zlatnih franaka. No strane sile htjele su osigurati i naplatu svojih vjerovničkih prava, pa su tako nametnule Grčkoj osnivanje međunarodne kontrolne komisije sa sjedištem u Ateni, a koju su činili vjerovnici grčkog duga. Ta je komisija, pod nazivom "Međunarodna ekonomska komisija" (*Dietnis Oikonomikòs Èlenhos*), preuzela na sebe prihode od grčkog državnog monopola na sol, duhan, petrolej, šibice, igraće karte, taksene marke i inkasirala prihode carine u Pireju.

Kako je državna uprava Grčke još od početaka neovisnosti patila od stranačkog klijentelizma, korupcije i nepotizma, ovlasti Međunarodne ekonomske komisije proširile su se i na kontrolu državne uprave. Posebno povjerenstvo unutar Međunarodne ekonomske komisije, sastavljeno od predstavnika europskih država, nadziralo je rad državne uprave, zapošljavalo, nagrađivalo i otpuštalo osoblje. Pošto Grčka nije imala izbora do

pristati na takvu financijsku kontrolu, u zamjenu je za nagradu dobila novu tranšu kredita od 170 milijuna zlatnih franaka. No čak ni ta Komisija nije uspjela ozdraviti grčke državne financije, pa je i tih 170 milijuna franaka opet bačeno u vjetar. Rad Međunarodne komisije protegnuo se sve do 1978. – dakle punih osamdeset godina, tako da su sve do tada cigarete, šibice i sol u Grčkoj prodavani u pakiranju s posebnom trakicom s natpisom "DOE – prihod ide u korist Međunarodne ekonomske komisije". Nije čudno što je Grčka bila primljena u članstvo Europske zajednice 1981. po kratkom postupku – više zato da se spriječi nova dužnička, pa tako i sveopća ekonomska kriza i propast zemlje, nego da se zemlja integrira u Europsku ekonomsku zajednicu na jednakim osnovama s drugim zemljama.

U međuvremenu, od daleke 1893. godine, Grčka je još u dva navrata, unatoč djelovanju DOE, proglasila moratorij na vraćanje svojih dugova. Po četvrti puta Grčka je proglasila stečaj 1932. Članstvo u Europskoj zajednici i Europskoj Uniji donijelo je Grčkoj blagostanje zahvaljujući pomoći iz europskih strukturnih i kohezijskih fondova, ali joj to blagostanje nije pomoglo da preživi veliku svjetsku financijsku krizu 2008. godine. Opet se pokazala sva strukturna slabost grčkog društva, uključujući i ponovnu pojavu skupe, neracionalne i parazitske državne uprave, podložne patolozijskim procesima kao što su korupcija, klijentelizam i nepotizam. Peti bankrot Grčke spriječen je intervencijom Europske Unije i međunarodnih financijskih čimbenika ali to, izgleda, neće riješiti probleme bez odlučnih strukturnih reformi u zemlji i iz same zemlje.

Uzrečica "dužan k'o Grčka" ostaje tako strašilo za mnoge zemlje, osobito one iz skupine PIGS – Portugal, Italija, Grčka i Španjolska, a još više za druge zemlje iz pojasa "zemalja maslinovog ulja", kako je nedavno američki tjednik *Newsweek* nazvao novu tvorbu budućih geopolitičkih podjela. Grčka je u tom pojasu neslavni primjer loše uprave, lošeg gospodarstva i loše politike, unatoč povoljnim prirodnim resursima. Hrvatska mora posebno zazirati od grčkog negativnog primjera. Sličnosti zasad, nažalost, ima i previše. ■